

ZENEI IDENTITÁS, CHILEI NEMZETVÍZIÓ

Absztrakt

A dal, mint üzenet, tükrözheti a politikával szembeni ellenállást, meghatározhatja egy bizonyos csoport véleményét, megfogalmazhatja a történelem bizonyos eseményeit, identitást fejezhet ki. A Pinochet-féle diktatúra alatt számos olyan dal született Chilében, amely a gondolatok szabadságának elvesztését, és a rabságot mutatja be. Az országot elhagyó zenészek visszavágódásukról, hazaszeretetről, ellenállásukról énekelnek. Pinochet bukásakor a visszatérők örömről, elvesztett szeretteikről és éveikről, egy új világ felépítéséről dalolnak, és noha a demokrácia kiépülésével egyidejűleg az ország jelentős politikai és gazdasági változáson ment keresztül, a diktatúra hatása még nem foszlott szét, legfőbb áldozatai az őslakosok, akik ma a diktatúra alatt kivégzett ellenálló, Jara Victor dalát éneklük. Mit akar a nép, egy etnikai csoport? Hogyan látja a világot, képzelet el a jövőt? Meghallják-e a politikusok ezeket a dalokat?

Abstract

The song as a message, can reflect the resistance against the politics, define the opinion of a group, tell a story, express the identity. During the Pinochet's dictatorship many songs were born in Chile about the loss of the free thought, and the captivity. The musicians who have left the country they sang about the return, the patriotism, and the resistance. After the fall of the Pinochet's dictatorship the musicians who have returned, wrote about their joy, the loss of their loves and the time, and about the construction of a new world. Even if the democracy has built up, the influence of the dictatorship has not disappeared, the indigenous people are the main victims who sang the song what was written by Victor Jara, a resistant who was executed during the dictatorship. What the nation or an ethnical group wants? How they see the world, imagine the future? Do the politicians hear these songs?

2012-ben, amikor először jártam Chilében, az Arturo Merino Benítez Nemzetközi Repülőtér pi-

achangulatot idéző váróterme chileiektől, illetve vendégmunkás bolíviaiaktól és peruiaktól nyüzsgött. Az atmoszféra a '70-es, '80-as évekbeli Ferihegyi repülőtérre emlékeztetett, amikor még csak kevesen tehették meg, hogy elutazzanak, és a hazakerzőket az egész család látványos, ünnepélyes forgataga üdvözölte. Ez a különös, magyar szocialista időket felidéző retro-hangulat elkísért egész utamon, és miután a 7,5 millió fős Santiago de Chile belvárosába érkeztünk, látva a döbbenetes felhőkarcolókat, az embernek az az érzése támadt, mintha párhuzamosan két világ élne egymás mellett, és az emberek még lelkileg nem készültek volna fel teljesen a globalizáció befogadására.

A chileiek legfontosabb érzelm kifejező eszköze a zene és a tánc, amely, mondhatni, az ereikben folyik gyermekkoruktól fogva. Az akusztikus gitár alaphangszer, minden otthonban megtalálható, akárhová megyünk vendégségbe, hiszen az összejövetelek alkalmával elég gyakran dalra fakadnak és táncolnak. A heti rendszerességgel tartott barbecue partikon a szomszédok és a család, a legfiatalabbaktól a legidősebbekig, a lehető legtermészetesebb módon végigtáncolják az éjjelt a kertben vagy az udvaron. Vendéglátóim családjában a legkisebb fiú, Alejandro Ramirez például nagyon szépen gitározik, kotta nélkül, autentikus módon elsajátítva, és büszkén tekintenek rá, hiszen szerintük attól „latinok”, hogy a zene az életük. Alejandro édesanyja csak úgy hívja őt: „mi pájaro”, az „én madaram”, vagyis „dalos pacsirtám”. A zenerepertoárjában elsősorban hazai dalok szerepelnek, melyek a spanyol nyelv érthetősége, másrészt az érzelmi jelentőségük miatt közkedveltebbek a külföldi zenéknél.

Alejandro nővérének, Paulinának a kislánya, a 8 éves Noélia, táncszakos iskolába jár, ahol fellépéseik alkalmával főleg helyi néptáncot adnak elő, melyet többször is volt alkalmam látni. A cueca, Chile hagyományos népi tánc, különböző helyi variációkkal tarkítva, a nemzeti ünnepek előadásainak szerves részét képezi. Az eredetileg spanyol, afrikai, perui, és helyi népi elemekből összetevődő tánc a férfi és a nő történetét meséli el, kakas-tyúk udvarlási szertartáshoz hasonlóan. A férfi körbetáncolja a hölgyet, a nő pedig szemérmesen lebegtetni a fehér zsebkendőt anélkül, hogy megérintenék egymást. A férfiak huaso kalapot, világos színű inget, flanel

ponchót vagy kabátot viselnek, amelyhez lovaglónadrágot és sarkantyús csizmát vesznek fel. A nők virágos ruhát és magas sarkú cipőt hordanak. A zenét gitár, zongora, harmonika és tambura kíséri, a ritmust pedig maga a közönség tapsa szolgáltatja. A chileiek számára ez a hazaszeretet megerősítése, a nemzet jelképe, és már egészen fiatalon gyakorolják az iskolában a tánc lépéseket.

A népzene és a hazafias zenék mellett természetesen a modern, globális jellegű zenék ugyanúgy helyet kapnak a hétköznapi életben. A leghíresebb énekesek ma Chilében: Manuel García, Francisca Valenzuela, Janviera Mena, Daniel Riveros (Gepe), Alex Anwandter vagy Pedro Subercaseaux García de la Huerta (Pedropiedra), akik az európai vagy amerikai pop és a hazai könnyűzene összeolvadásának divatos stílusát követik. Külföldi hallgatóság számára ezek csak idegen hangzású dalok, amelyek kiragadva a kontextusból, önmagukban esztétikailag értékelhetők, mint amikor a régészeti leletet kiemeljük a lelőhelyről, de onnantól fogva már csak egy jelentés nélküli tárgy. Ahhoz, hogy megtöltsük tartalommal, ismernünk kell, hogy honnan való, milyen történelmi, gazdasági és társadalmi háttérben született. Nyilvánvalóan minden dal jelent valamit időben és térben, nemcsak a dalszerzőnek, hanem a rajongónak, vagy annak a közönségnek, aki meghallgatja, vagy aki fogékony rá. Amikor egy nemzet magáénak vallja a dalt, a dalszövegben kifejeződő mondanivalót a nemzet önmagával azonosítja. De mit is jelent a nemzeti identitás, amely a dalban megnyilvánul?

A nemzeti identitás fogalmát nagyon sokféleképpen írták már körül és értelmezték (Hanák 1997). A szociológusok az identitásnál szűkebb és jóval komplexebb gondolatként kezelik, megértéséhez magát a nemzet fogalmát is tisztázni kell. Gellner és Anderson szerint a nemzet „kulturális”, vagyis mesterséges, kitalált entitás (Gellner 1983:7; Anderson 1991). Smith ezzel szemben úgy vallja, hogy a nemzet fokozatosan és természetesen kialakuló, valóságos közösség, amelyben a történelem, az etnikai kötelékek, a hagyományok, a nyelv és a folklór játszik főszerepet (Smith 1991). Chile esete azonban nem mondható tipikusnak ebből a szempontból. A chilei nemzet ugyanis több elemből olvadt össze többkevesebb sikerrel, és ezek ma sem illeszkednek harmonikusan. Az őslakosok, az őslakosok és a spanyol hódítók keveredése (meszticek), illetve a később bevándorló különféle nációk egységgé kovácsolása, az asszimilációs folyamat csak több generáción keresztül tud megvalósulni. A hagyományos felfogás,

miszerint a 17,9 millió főt számláló Chilét a „fehér országok” közé sorolják Dél-Amerikában, azt jelenti, hogy a lakosság nagy része, 59%-a európai eredetű. A „kifehéredés” oka, hogy bevándorlók tömegeit csábították az országba gazdasági okokból a 19. századtól kezdve. Az európai országokból érkezettek főleg olaszok és németek, ezenkívül osztrákok, britek, horvátok, franciák, görögök, hollandok, svájciak, illetve magyarok. A kinti magyarok száma leszármazottakkal együtt 2000 fő, akik közül néhányan Dobri Balázs és Gázsó Dániel került kapcsolatba 2014-ben. Európán kívül nagyobb számban fordulnak még elő palesztin és libanoni népcsoportok is. A meszticek száma 34,2%, illetve az 1992-es népszámláláson a statisztikai hivatal számára nagy meglepetésként szolgált, hogy 1,2 millióan (a lakosság 6,8%-a) őslakosnak, mapucsenak, ajmarának vagy rapanuiknak vallották magukat.

A fentiek szerint is látható, hogy Chile összetétele nagyon különböző, soknemzetiségű társadalom, emiatt nagyon óvatosan kell bánni a nemzeti egység fogalmával. Az eltérő etnikai csoportok kettős kötődése egy idő után vagy elhalványul, vagy pedig az állam tolerálja a kettősséget, támogatja saját iskola létesítését és nyelvtanulásukat (Hanák 1997:6). A rendszerváltozások, illetve a globalizáció során azonban gyakran felborul az egyensúly, és identitáskonfliktusok keletkeznek, amelyek katasztrófák sorozatához vezetnek. Jelen esetben elsősorban az őslakosok gazdasági elmaradottságára és a chilei társadalomtól való elszakadásukra gondolok.

Chile történelme során láthatunk majd példát olyan mozgalomra, csoportosulásra, ahol a cél a nemzeti összefogás, egy új nemzeti identitás formálódása, továbbá olyan eseményekre, amelyek egy letűnt világot, ideát próbálnak újra életre kelteni, változó sikerrel. Mivel a chileiek zeneszeretete igen erős, nincs is jobb vizsgálati terület annál, mint a zenén és dalszövegeken keresztül értelmezni a nemzeti identitást. Kutatási célterületem tehát a nemzeti önkifejezés, amely által olyan dalokat szeretnék értelmezni, amelyek nemzeti érzelmeket váltanak ki a chileiekből. Olyan történelmi és zenei eseményeket emelek ki, amelyekben megszülettek a dalok, vagy amelyekben énekeltek ezeket a dalokat, és így meghatározott politikai tartalmuk is van. Megértésükhöz azonban elengedhetetlennek tartom Chile egykori és mai gazdasági és társadalmi háttérének rövid áttekintését.

Chile, gazdaságilag Latin-Amerika egyik legstabilabb államának számít, amely részben az 1973

után bevezetett neoliberális gazdasági reformoknak tudható be. Az ország először 2006-ban tett szert a legnagyobb GDP-re a régióban, majd a Világ gazdasági Fórum 2009–2010-es jelentése szerint egészen a 30. helyezéig jutott a világgazdasági versenyben a mutatók alapján, és ezzel első lett Latin-Amerikában (Schwab 2009). Noha mára a gazdasági fejlődés lassulni látszik, még így is jóval versenyképesebb, mint a szomszédos országok.

A gyors előrelépésnek köszönhetően 2010-ben a legelső latin-amerikai országgént csatlakozhatott a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezethez, melynek célja, hogy segítse a tagállamok kormányait a lehető legjobb gazdasági és szociális politika kialakításában és értékelésében. Hatására sorra jelennek meg a térségben a multinacionális nagyvállalatok, jelentősen csökkentve ezzel a munkanélküliség számarányát, egyúttal gazdasági növekedést eredményezve. A jól fizető állásból és a jólétből viszont nem mindenki részesül egyenlő arányban. A megerősödött középosztályt jórészt fehérek alkotják, nem meszticek vagy indiánok. A meszticeket, annak ellenére, hogy jelentős pénzt áldoznak továbbtanulásra, tulajdonképpen kizárják a magasabb pozíciókból, és csak kapcsolati úton lehet bekerülni a jól prosperáló nagyvállalatokhoz.

A diákok időszakos vagy részmunkaidős foglalkoztatottsága viszont igen magas. A vállalatoknál kiegészítőként, boltokban csomagolást vagy hostess-jellegű munkákat tudnak vállalni előképzettség nélkül is. A pályakezdők viszonylag gyorsan, pár hónapon belül jutnak munkához, igaz, alacsonyabb pozíciókban, leginkább adminisztrátorként, ahol többnyire nem kérnek végzettséget igazoló papírt. A latin mentalitás sztereotípiájával szemben a munkavállalók szigorú fegyelem szerint dolgoznak, kötelező pontosan és időben beérkezniük a munkahelyükre, hacsak nem akarják elveszíteni állásukat. A munkások védelme azonban kevésbé megerősített, a munkaszerződések gyakran egyoldalúak, a szakszervezetek szervezeti szintje alacsony. Ha valaki munkahelyet vált, egy évig nem kap szabadságot, és a munkanélküli segély is csak a magán szektorokban járhat, közszférában dolgozónak egyáltalán nem. Ráadásul 1983 óta Chilének nincs állami nyugdíjpénztára, és 2008-ig nem is létezett az országban alapnyugdíj, így aki e 20 év alatt nem fizetett nyugdíjjárulékot valamelyik magánnyugdíjpénztárnak, az semmilyen támogatásban nem részesül időskorában, hiába dolgozott egész életében. Ennek átreformálása folyamatban van.

Chile gazdasági növekedése nagyban függ a nyersanyagkészlettől. Az egyik leginkább exportképes ágazat a bányászat. Fő nyersanyagkincseink a réz, amely részben érc, részben kohóérc formájában kerül exportra, és azt a lehető leghatékonyabb módon igyekeznek kitermelni. Talán még a réznél is fontosabb a salétrom bányászata és exportja, illetve a molibdén érc kitermelése. Chile mindkettőben világszínvonalon, egyeduralkodónak mondható. Bányásznak még nemesfémeket és kobaltot, illetve az itt felsoroltakon kívül a nehéziparban némi szén, vasérc és vízi energia jelentik még az ország természeti kincseit. A nyersanyag-kitermelés azonban hosszú távon fenntarthatatlan lesz gazdasági növekedés szempontjából, és a nem megfelelő kitermelés környezetszennyezéssel jár együtt.

Az állattenyésztés – amely a szarvasmarha- és a juhtenyésztésen alapul –, illetve a mezőgazdaság, a természeti viszonyok miatt kevésbé jelentős. Az ország nagy része alkalmas élelmisznő növények termesztésére, és bizonyos termékeket exportál is, leginkább gyümölcsöket. A szőlőtermesztés a borászat szempontjából kiemelkedő, nemzetközi borkiállításokon, illetve magyar áruházak polcain rendszeresen találunk kiváló chilei borokat.

A turizmus az utóbbi időben indult fejlődésnek, számtalan nyugat-európai és USA állampolgár látogat el évente a fővárosba, illetve az északi és déli országrészbe üzleti út, természetjárás vagy üdülés céljából. A GDP növekedéséhez a turizmus járult hozzá legnagyobb arányban. 2010-ben például 2,8 millióan látogattak el az országba, ami a GDP 3%-át jelenti. Számtalan kiállítás, rendezvény, fesztivál szórakoztatja az idelátogatókat, a plázák felszereltsége a nyugat-európai bevásárlóközpontokkal vetekszik. Legjelentősebb, külföldiek által közkedvelt zenei rendezvényük az 1960 óta évente megrendezett Viña del Mar Nemzetközi Dalfesztivál, amelyen – a budapesti Sziget fesztiválhoz hasonlóan – a hazai bandák mellett külföldi zenekarok lépnek fel.

A külkapcsolatokat tekintve, Chile Magyarországgal is jó és rendszeres baráti viszonyt ápol. A két ország közötti kereskedelmi kapcsolat folyamatosan fejlődik, 2015-ben 90 millió USD-os rekordforgalmat elérve. Legutóbb, 2016 áprilisában, Edgardo Riveros chilei külügyminiszter-helyettes tett látogatást Budapesten, és örömet fejezte ki az újabb magyar gazdaság-diplomáciai intézkedések, a santiagoói kereskedőház (ez sajnos rövidéletűnek bizonyult) és a külgazdasági szakattasái poszt létesítése iránt. A jövőben a további kereskedelemfejlesztési intézkedések mellett lehetővé fogják tenni, hogy az egymás

országába látogató 18–35 év közötti fiatal turisták ideiglenes munkavállalási engedélyt kapjanak.

Kiváló eredményeket ért el a sportolás terén is, a chilei labdarúgó-válogatott nyerte meg a 2015. évi Copa Américát, és lelkesen készülnek a 2016-ban megrendezésre kerülő Rio de Janeiro Olimpiai Játékok részvételére, melynek közvetítését minden bizonnyal legújabb plazmatévéikén keresztül fogják nézni.

Chile a demokrácia dél-andoki fellegvára – szokták mondani. Politikai kormányzata szilárdnak mondható, a bal- és jobbközép pártok koalíciójából jött létre a Chile Vamos, amelynek élére a 2017-ben megválasztott Sebastián Piñera elnök került. Feladatuk továbbra is a gazdasági növekedéssel párhuzamosan, a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentése, vagy az oktatás megreformálása áll, amelyre a korábbi elnök, Michelle Bachelet is kísérletet tett. Az oktatási rendszer fejlesztése azért is döntő fontosságú, mivel az egyetemi tandíj olyan magas, hogy a diákhitel a diploma megszerzése után még évekre megnyomorítja a fiatalokat. Mivel az életkezdsük már mínuszról indul, kénytelenek 30-40 éves korukig a szülőkkel együtt élni – mondták el többen ottlétem alatt. Felháborodásuknak hangot is adva, 2015-ben tízezer diák ment utcára tüntetni a tandíj eltörléséért, így végül, a nyomásnak engedve, az akkori kormány ígéretet tett arra, hogy 2016-tól folyamatosan csökkenteni fogja a tandíjakat, illetőleg olyan reformot indítanak útnak, amelynek értelmében emelik az egyetemi oktatók fizetését.

A másik súlyos probléma az egészségügy, így a kormány számára az egészségügyi rendszer reformjának kidolgozása is sürgetővé vált. Az állami kórházak és rendelők felszereltsége és higiéniája kívánni valót hagy maga után, az egészségügyben dolgozók alacsony bért kapnak, a magánklinikák pedig a hétköznapi emberek számára megfizethetetlenek. A különbséget akkor tapasztaltam, amikor a Ramirez család gyerekeit kötelező, ingyenes oltásra vitték a helyi, délkelet-santiagoói La Florida egészségháza, ahol a helyhiány miatt az omladozó falú folyosón, a várakozó betegek között adták be az injekciót. Az egyéb, nem kötelező, csak javasolt vizsgálatokat viszont a család a gazdagabb Providencia kerület egyik magánklinikáján végezteti el, ahol nyugat-európai szintű szolgáltatásban van részük, viszont elég borsos árat kell fizetni érte. Itt szembesültem a sok gyermeket érintő túlsúly problémával is. A doktor-nő állítása szerint, a legtöbb gyerek, akiket idehoz-nak, már 3-5 éves korban meghaladja az ideális testsúlyt, mert a szülők, döbbenetemre, kólát itatnak és

hamburgert etetnek velük. Felnőtt korban, 35 év felett, az elhízás minden harmadik embert érint, az egészséges életmódra való tanítás szükségessége tehát igencsak sürgető feladat lenne.

A harmadik fő probléma a bűnügy, nagyon gyakori a lopás, rablás, verekedés, szélsőséges esetben a gyilkosság. Zsebtolvajlásnak többször szemtanúja voltam a belvárosban, és a szomszédos házak kirablása is gyakori beszédtema volt. Amikor fülhallgatóval zenét hallgattam, azt javasolta a Ramirez család, jobb lenne ha nem tenném, amikor egyedül vagyok otthon, mert különben nem hallanám meg, ha betörnek a házba. Legutóbb pedig arról számolt be Alejandro Ramirez, hogy egy barátjuk feleségével és gyermekével utazott az autóban, amikor megálltak a piros lámpánál, majd fegyveresek állták útjukat, követelve, hogy szálljanak ki a kocsiból. Miután ennek eleget tettek, a négy fegyveres beszállt az autójukba és elhajtottak vele. Kérdeztem, hogy az eset benne volt-e a tv-ben vagy a hírekben. Azt felelte Alejandro, hogy nem, elég gyakran történik ilyesmi, már nem kapja fel a média a hírt. Az összeszólalásoknak és verekedéseknek úgy próbálja elejét venni a legtöbb étterem, szórakozóhely, biliárdszalon, kávézó, hogy megtiltják az alkoholfogyasztást. A közeli biliárdszalonban, ahová a család barátaival mentem, kólát és narancslét ittunk. Az ott dolgozó úr magyarázta el nekem, hogy véleményük szerint a túlzott alkoholfogyasztás hatására az emberek gyakran egymásnak esnek, és verekedés tör ki, ezért nem szolgálnak fel alkoholos italt. A hírekben a futballmérkőzések nagy része szintén a tömegverekekedésekről szól. A heves összeszólalkozás gyakran fegyveres támadásba fordul és előfordul, hogy emberáldozattal jár. Alejandro Ramirez így fogalmaz: „a latinok azért forróvérűek, mert sokan képzetlenek, nem volt pénzüik továbbtanulásra, nem telik nekik saját lakásra, saját autóra, nem utazhatnak, így anyagi haszonszerzés reményében elveszítik erkölcsi gátlásukat”.

A chilei kormány erkölcsi tartását tekintve, korrupció szempontjából egyébként a legkevésbé érintett ország Dél-Amerikában. Két példát említek. Az utóbbi időben Michelle Bachelet ex-elnök-nő fia és menyje keveredett bele egy hitelbotrányba. Sebastian Dávalost megvádolták, hogy befolyását használta ahhoz, hogy felesége Caval nevű cégének 10 millió dollár banki hitelt szerezzen, amiből Dél-Chilében földet vásároltak, majd nagy nyereséggel, 5 millió dollárral továbbadták. A hitelt egy nappal Bachelet 2013-as megválasztása után hagyták jóvá. Dávalos, aki eredetileg a cég projektigazgatója volt,

a botrány kirobbanása után mondott le tisztségéről, az ex-elnök pedig úgy nyilatkozott, hogy nem volt tudomása a hitelügyletről.

Egy másik botrány az ex-elnök kampányfinanszírozásához kötődik, amelyben több politikus és pénzügyi intézet is érintett volt. 2013-ban derült ki ugyanis, hogy a jelenlegi külügyminiszter, Heraldo Muñoz, New Yorkban egy luxusjachton fogadást rendezett elsősorban latin-amerikai befolyásos diplomatáknak azzal a céllal, hogy adományokat gyűjtsön Bachelet kampányához. A meghívó szerint személyenként 1000 dollár hozzájárulást vártak el a szervezők. Az ügyben érintett volt a jelenlegi belügyminiszter, Julián Peñailillo is, Bachelet kampányfőnöke. Mindkét botrány azért is kavart nagy port, mert választási programjuk szerint elítélték a korrupciót és a külföldiek pártfinanszírozás-célú adományozását. Ez a pár eset azonban így sem rendítette meg jelentősen a kormány hatalmát akkoriban. Egy elmélet szerint azért toleráns az emberek többsége, mivel jogaik korábban sem értek annyit, mint a felsőbb osztálybeliek jogai, és mivel nem szokás túlzottan politizálni, csak annyit hallanak a rádióban, televízióban, hogy a kormány gazdaságpolitikája elfogadható. Ezzel szemben a felső középosztályhoz tartozó Ramirez család, ahol laktam, kifejezetten támogatta a korábbi elnök visszatértét a 2017-es választásokon, reményeik szerint a Harvard Egyetemen végzett, gazdaságot tanult Piñera USA-barát politikájával több eredményt fog elérni elődjével szemben, magyarázza Alejandro.

Solimano, chilei közgazdász professzor azonban rávilágít arra a tényre, hogy a gazdasági növekedés nem jár együtt a társadalom jelentős részének jólétével (Solimano 2014). Az ország elmaradottsága pont a társadalmi rétegződésben tűnik ki leginkább, amelynek hangot is adnak olyan anarchista csoportok, amelyek a kormány intézkedéseit helytelenítik. A sajtó szerint a 2014-es robbantások hátterében is a társadalmi egyenlőtlenségek állnak. A privatizálás során szerzett vagyonok néhány gazdag család kezében összpontosulnak. A Forbes (a világ leggazdagabb emberei) listáján például négy chilei szerepel, akiknek a vagyona a 2010-es chilei GDP 21%-át teszi ki. Ezek a családok irányítják a fontosabb magánvállalatokat, a médiát, és olyan ipari szektorokban alakultak ki oligopóliumok, mint a bányászat, a gyógyszeripar vagy a magánnyugdíj-pénztárak. Ezzel szemben más latin-amerikai országhoz hasonló szegénység figyelhető meg a lakosok életszínvonalában. Az egyik legszegényebb térség a dél-chilei Araucanía régió, melynek lakói 80%-ban (azaz

203.221 fő) mapuce indiánok. A gazdasági élvonal megtartása ugyanis a globalizációs politika és ökológia elfogadásával jár. A globális világ áldozatai pedig pont azok a kisebbségek, főleg az őshonos etnikai csoportok, akik a marginális zónán kívül ragadtak.

Az a felfogás, miszerint az ember a legmagasabb rendű lény, a természetet saját szolgálatába állíthatja, s leigázhatja a jövő generációja számára... – ahhoz a sajnálatos tényhez vezetett, hogy a mapuce kisebbség életközösségét figyelmen kívül hagyva, territóriumait sorra felszámolta a földek kihasználtsága és a fakitermelés exportjának növelése miatt. A válasz erre az őslakosok erőszakos tüntetése, és a bevetett, kisajátított földek felégetése volt.

Az elmúlt időszakban az erdők védelméért fellépő mapuce aktivisták ellen a rendőrség és a katonaság igencsak keményen lépett fel, azokra a terrorizmusellenes jogszabályokra hivatkozva, amelyeket még Pinochet diktatúrájának idején léptettek érvénybe a politikai ellenzék megfékezésére. A törvény lehetővé teszi, hogy a törvényszék visszatartsa hat hónapig a bizonyítékokat, és elrejtse a tanú személyazonosságát, miközben az ítéletet gyorsított eljárás keretében meghozhatja. 2010-ben, Piñera korábbi elnöksége idején többen is éhségstrájkba kezdtek jogaik védelmében, sajnos eredménytelenül. Néhány aktivista, mint például Coordinadora Arauco Malleco vagy Rodrigo Melinao, akik fenyegetésekkel és felégetett legelőkkel próbálták felhívni a figyelmet az indiánok jogaira a multinacionális erdészeti vállalatok terjeszkedése ellen, életükkel fizettek a rendőri összecsapások során.

2013 októberében, Kolumbusz Kristóf ünnepén 15.000 fő, nagyrészt indián tüntetett a fővárosban, Santiagóban, földjeik kisajátítása és a kormány terrorellenes fellépése miatt. A tüntetés végül rendőrökkel való összecsapással végződött, néhány tüntető kövekkel dobálta a rendőröket, azok pedig vízágyúval válaszoltak. Legalább 10 főt letartóztattak és sokan megsérültek. Miután a korábbi beszámolók is hasonló cselekményekről számolnak be, az ENSZ felszólította az akkori kormányt, hogy szüntesse be a terrorellenes törvény alkalmazását az indiánok ellen.

A gazdasági növekedésre koncentráló politika súlyos károkat okoz az etnikai kisebbség életében, az indiánok jogainak és földjeinek elvesztése identitásuk elvesztésével jár együtt. Sokan azt gondolják, hogy Chile homogén társadalom, és így is próbálják meg egy egészként kezelni, de ha közelebbről megvizsgáljuk, a történelmi Chile és az andoki civilizáció leszármazottjai, az őslakosok például eltérő

múltnal, vallási képzetekkel rendelkeznek, és a nyelvük is különböző (a mapucséknak a mapudungun). Identitásuk megerősítése csak akkor lehetséges, ha a kormány elismeri politikai és területi jogaikat, tiszteletben tartja alapértékeiket, kultúrájukat, és nem törekszik társadalmi beolvastásukra, amely maradandó károkat okozna számukra. A nemzetközi szervezetek szerint ahhoz, hogy önazonosságuk ne sérüljön, földjükhöz való kötődésüket kell érvényesíteni, hiszen egy közösség otthona, a közös múlt, mítoszai és eredetük megőrzése révén marad életben.

A mapucsék családottságuknak és elkeseredésüknek dalaikban is hangot adnak. A 26 évesen megölt Rodrigo Melinao aktivistát, akinek a holttestét a rendőrök által szigorúan ellenőrzött úton találták meg Araucaniába, Chiguayhue vidékén, családtagjai szerint a rendőrök lötték le. Ezen a területen 2012 óta mindennaposá vált az erőszak, a rendszeres gyújtogatás, a fegyveres összecsapás, miután a kormány földreform jogcímén kisajátított földeken telkeket parcellázott ki. A közelben található Chechenco mapucse iskola, ahol 131 gyermek tanult, szintén porig égett egy radikális csoport támadása során. Rodrigo Melinao-ra úgy tekintenek, mint az eladósodott, reményvesztett mapucsék és a chilei kormány közötti konfliktus áldozatára, vértanújára. Tiszteletére a Sevlaman Pewmayen zenekar a chilei költő és dalszerző, Victor Jara legismertebb dalát, a *La plegaria a un labrador* (Ima egy munkáshoz) című számot énekli spanyol és mapudungun nyelven.

A Victor Jara-féle dal szövege, amely 1971-ben íródott, egy felszólítás volt a munkások felé a szocializmus támogatására, és hogy csatlakozzanak testvéreikhez egy igazságos, egyenlő jogúkból álló társadalomhoz.

Victor Jara – La plegaria a un labrador (1971)

*Levántate y mira la montaña,
de donde viene el viento, el sol y el agua.
Tú, que manejas el curso de los ríos,
tú, que sembraste el vuelo de tu alma.
Levántate y mírate las manos.
Para crecer estréchala a tu hermano,
juntos iremos unidos en la sangre.
Hoy es el tiempo que puede ser mañana.
Libranos de aquél que nos domina en la miseria.
Tráenos tu reino de justicia e igualdad.
Sopla como el viento la flor de la quebrada.*

*Limpia como el fuego el cañón de mi fusil.
Hágase por fin tu voluntad aquí en la tierra.
Danos tu fuerza y tu valor al combatir.
Sopla como el viento la flor de la quebrada.
Limpia como el fuego el cañón de mi fusil.*

*Levántate y mírate las manos.
Para crecer estréchala a tu hermano,
juntos iremos unidos en la sangre,
ahora y en la hora de nuestra muerte.
Amén. Amén. Amén.*

Victor Jara – Ima egy munkáshoz (1971)

*Kelj fel és nézz a hegyekre,
Ahonnan a szél fúj, a nap és a víz érkezik.
Te, aki irányítod a folyók útját
Te, aki elveted lelked szárnyalását.*

*Kelj fel és nézz a kezedre,
Fogd a testvéred, hogy megerősödjetek.
Együtt fogunk menni, vérben
Most van itt az idő, hogy a holnap eljöbessen.*

*Szabadíts meg minket a Gonosztól nyomorúságunkban.
Hozd el nekünk az igazságosságot és az egyenlőséget.
Fúj, mint a szél a patak menti virágot
Tiszta, mint a tűz, a puskám csöve.*

*Legyen meg végül a te akaratod,
Adj erőt és bátorságot nekünk a harchoz.
Fúj, mint a szél a patak menti virágot
Tiszta, mint a tűz, a puskám csöve.*

*Kelj fel és nézz a kezedre,
Fogd a testvéred, hogy megerősödjetek.
Együtt fogunk menni, vérben
Most és halálunk óráján.
Ámen, Ámen, Ámen.*

Ez a dal számukra a szabadság és politikai egyenlőség szimbóluma. Saját nyelvükön szólítják meg a chilei lakosságot, hiszen Victor Jara neve nemzeti szimbólumnak tekinthető. Ahhoz, hogy megértsük a dal jelentését, a 20. század végének történelmi időszakába kell bepillantást nyernünk.

1973 első felében Chile szocializmusra épülő gazdasága végnapjait élte. 1973. szeptember 11-én, a hidegháború idején, a CIA és az USA által támogatott hadsereg, légierő, hajóhad és a rendőr-

ség főparancsnoka, Augusto Pinochet a Szovjetunió támogatását élvező Salvador Allende elnökkel szemben puccsot hajtott végre. A megbuktatott Allende az elnöki Moneda-palotában vesztette életét, egyes beszámolók szerint öngyilkosság által, mások szerint bombázás közben, vagy egyszerűen meggyilkolták. Ezen a napon azonnal megkezdődött a baloldali ellenzék elleni leszámolás. A rendőrök mindazokat, akik feltételezésük szerint ellenállók voltak, és az utcán tartózkodtak, összesen 40.000 embert a Chilei Nemzeti Stadionba hurcoltak, amely koncentrációs táborként kezdte meg működését ettől a naptól fogva egészen november 9-ig. A férfiakat az arénába vagy a lelátóra, az asszonyokat az öltözőbe terelték. A kínvallatások a folyosón és a mellékhelyiségben zajlottak. A kihallgatott, végül ártatlannak vélt személyek közül naponta 40-50 embert engedtek el, akiknek a nevét hangosbemondóba mondták be. Távozásuk előtt aláírtak velük egy papírt, hogy a bent töltött idő alatt nem esett bántódásuk. A helyszínen elítélt emberek kivégzése többnyire éjjel történt, és maradt utánuk 1500 pár gazdátlan cipő, amelyet a gyepeken halmoztak fel. Alberto Gamboa, a *La Nación* újság szerkesztője visszaemlékezése szerint öt magát 15 nap alatt hétszer kínozták meg elektrosokkal, de végül ellenállásra utaló bizonyíték híján elengedték. A kínvallatás során azt kérdezték tőle, hogy hová rejtette a fegyvereit. A kérdést önmagában is érthetetlennek találta, mivel egy újságíró legfőbb fegyvere az írás volt.

Ugyanebben az időszakban zajlott a Szovjetunió–Chile közötti vb-pótselejtező. A moszkvai futballmérkőzésen részt vevő chilei válogatottnak a feszült diplomáciai helyzet ellenére sem kellett semmiféle incidensen keresztül mennie, leszámítva a hosszas ellenőrzést a vámnál. A 0–0 állás utáni visszavágót viszont pont a chilei stadionba terveztek. A FIFA küldöttségének októberi ellenőrzése előtt közvetlenül, a foglyok többségét a lelátókról az öltözőbe zsúfolták, vagy helyhiány miatt egyszerűen lelőtték. Pár embert a nézőtéren hagytak a rendőrök azzal az állítással, hogy igazoltatják őket. A terepbejárás során a delegáció mindent rendben talált, és a visszavágóra megadták az engedélyt, ami azért is nagyon ironikus, mivel nagy valószínűséggel tudtak a stadionban zajló eseményekről. Szovjetunió hiába kérte, hogy változtassanak helyszínt, a FIFA elutasította, így a szovjet válogatottnak végül úgy döntött, nem utazik ki. Mindezek ellenére, 1973. november 21-én, miután napokkal előtte felszámolták a koncentrációs tábor, megtartották a mérkőzést 18.000 néző előtt, amely híhetetlenül

abszurd módon zajlott. Miután eljátszották a chilei himnuszot és a játékvezető jelt adott a kezdésre, a chilei futballjátékosok felvonultak, és ellenfél híján egymásnak passzolgatták a labdát. Végül Francisco Valdés Muñoz középpályás futballista megvárta, amíg a fotósok beállítják a fényképezőgépeiket, és látványos keretek között belőtte a gólt a szovjet csapat hálójába. A FIFA ezután 2–0-val a hazaiaknak igazolta le a mérkőzést, így Chile kijutott az 1974-es futball világbajnokságra.

Visszatérve azonban még a stadion véres eseményeihez, az egyik legnagyobb tragédia, Victor Jara énekes-dalszerző, kulturális nagykövet kivégzése volt 1973. szeptember 16-án, akinek dalait ma a mapuce indiánok is éneklék. Jara az ún. Chilei Új Dal (Nueva Canción Chilena) képviselőjeként lépett színre az 1960-as évek végén, amely egy folklórra épülő zenei újhullám volt. Olyan zenészek neveivel fémjelezett, mint Isabel és Ángel Parra, Patricio Manns, Osvaldo „Gitano” Rodríguez, illetve olyan zenekarokkal, mint a Quilapayún, Inti-Illimani, Illapu, Aparcoa vagy a Cuncumén. Céljük a nemzeti identitás tudatos megerősítése volt, a népi kultúra „nemesítése”, ahogy Niedermüller fogalmaz (Niedermüller 2002:18). Ezek a dalszerzők, vagy modern költők, saját nemzetük szellemi hovatartozását határozták meg, csoportszerveződésüket a zene- és irodalomtörténet fontos eseményeként tartják számon. Támogatásukról az Allende-kormány gondoskodott 1970 és 1973 között, többek között jelentős összeggel hozzájárulva az albumok megjelenéséhez. A zenészek (a Kommunista Párt elkötelezett híveiként) erősítették a kormányt, és a szocializmus ideáit énekelték meg.

Victor Jara 1932. szeptember 28.-án született Santiago de Chile külvárosában, Lonquen nyomorvedében. Édesapja elhagyta a családot, édesanyja pedig fiatalon meghalt, így 15 éves korában árván maradt. Először santiagoói katolikus iskolába került, majd besorozták katonának, végül az állami egyetem művészeti karán színészetet és rendezést tanult. Gitározni még édesanyja kezdte tanítani, így szabadidejét énekléssel és gitározással töltötte. Így került kapcsolatba egy pantomimművész csoporttal, ahol megismerkedett Violeta Parra népdalénekesnővel, aki azonnal felfedezte tehetségét. Innentől kezdett foglalkozni népdalok megújításával és politikával, majd Isabel Parrával együtt, Rolando Alarcon, Angel Parra és Patricio Manns társaságában megalapította a Chilei Új Dal mozgalmat. A csoport rendszerint Santiago belvárosában, a *Carmen 340* kávéházban gyűlt össze, ahol ked-

vükre zenéltek és politizáltak. Az antiimperialista dalok hamar népszerűvé váltak a munkáskörökben, amelynek köszönhetően az 1970-es elnökválasztáson az Allende-kormány jelentős támogatói bázist szerzett. Jara pedig akkor vált igazán a chilei szél-sőjobb egyik leggyűlöltebb alakjává, amikor 1969-ben egy fiúiskolában előadta *Preguntas a Puerto Montt* (*Kérdések Puerto Monttról*) című dalát. A költeményt Edmundo Pérez Zujovic belügyminiszternek címezte, aki hajléktalanokat mészároltatott le.

A Pinochet-féle puccs idején, 1973. szeptember 11-én, Jarát a santiagoói Műszaki Egyetem fasizmusról szóló kiállításán fogták el, miután néhány katonára felismerte. A stadionba hurcolva elkülönítették a többi fogolytól, majd napokig kínozták áramütésekkel, eltörték az ujjait, karjait. Utolsó napján, egy szemtanú beszámolója szerint, elénekeltettek vele egy dalt, orosz rulettet játszottak vele, végül Pablo Barrientos Nuñez hadnagy hét másik társával együtt agyonlőtte, attól tartva, hogy a későbbiekben szószólója lehet egy felkelésnek.

Utolsó, cím nélküli, később *Chilei stadionnak* (*Estadio Chile*) elnevezett dalának szövegét, amelyet akkor írt, amikor várt a kivégzésére, 1973 szeptemberében, egy cipőbe rejtve csempészték ki. A szövegre írt dalnak több variációja létezik. A legismertebbek Pete Seeger, Portavoz és Isabel Parra előadásában hallhatók.

Victor Jara – *Estadio Chile* (1973)

*Somos cinco mil
en esta pequeña parte de la ciudad.
Somos cinco mil
¿Cuántos seremos en total
en las ciudades y en todo el país?
Solo aquí
diez mil manos siembran
y hacen andar las fabricas.
¡Cuánta humanidad
con hambre, frío, pánico, dolor,
presión moral, terror y locura!
Seis de los nuestros se perdieron
en el espacio de las estrellas.
Un muerto, un golpeado como jamas creí
se podría golpear a un ser humano.
Los otros cuatro quisieron quitarse todos los temores
uno saltó al vacío,
otro golpeandose la cabeza contra el muro,
pero todos con la mirada fija de la muerte.
¡Qué espanto causa el rostro del fascismo!*

*Llevan a cabo sus planes con precisión artera
Sin importarles nada.
La sangre para ellos son medallas.
La matanza es acto de heroismo
Es este el mundo que creaste, dios mio?
¿Para esto tus siete días de asombro y trabajo?
en estas cuatro murallas solo existe un numero
que no progresa,
que lentamente querrá más muerte.
Pero de pronto me golpea la conciencia
y veo esta marea sin latido,
pero con el pulso de las máquinas
y los militares mostrando su rostro de matrona
llena de dulzura.
Y Mexico, Cuba y el mundo
Que griten esta ignominia!
Somos diez mil manos menos
Menos que no producen.
¿Cuántos somos en toda la Patria?
La sangre del companero Presidente
golpea más fuerte que bombas y metrallas
Asi golpeará nuestro puño nuevamente
¡Canto que mal me sales
Cuando tengo que cantar espanto!
Espanto como el que vivo
como el que muero, espanto.
De verme entre tanto y tantos
momentos del infinito
en que el silencio y el grito
son las metas de este canto.
Lo que veo nunca vi,
lo que he sentido y que siento
hara brotar el momento
hará brotar el momento.
Ay, canto qué mal me sales
cuando tengo que cantar espanto.
Ay, canto qué mal me sales
Ay, canto qué mal me sales.*

Victor Jara – *Chilei stadion* (1973)

*Ötvezren vagyunk
A város e kis részében,
Ötvezren vagyunk,
Vajon hányan lehetünk összesen
A városokban és az egész országban?
Egyedül csak itt
Tízezer kéz, amely növényt ültet
És gyárakat működtet.
Mennyi ember
Éhségben, hidegben, félelemben, fájdalommal,*

Erkölcsei nyomás alatt, terrorban és örületben!
Közülünk hatan már elvesztek
A csillagtérben.

Egy halott, egy másik, agyonvert ember, sohasem
hittem volna
Hogy le lehet így győzni egy embert.
A másik négy véget akart vetni félelmeinek,
Az egyik a halál karmába vetette magát,
A másik a fejét verte a falba,
De mindannyian egyenesen a halál szemébe néztek.
Mily rettenetes a terrorizmus arca!

A katona pontosan teljesíti a parancsot
Semmivel sem törődve.
A vér számukra dicsőség,
A mérsárlás a hősiesség jelvénye.
Ez az a világ, amit létrehoztál, istenem?
A hét nap munkája és a csoda?
Itt a négy fal között csak egy szám létezik,
Amely nem növekszik,
Amely lassan még több halált kíván.

De hamarosan a tudat megöl engem,
És látom az árapályt hang nélkül,
A gépek ropogását.
A katonák anyáskodó, negédes arcukat mutatják
És Mexikó, Kuba és a világ
Kiáltja ezt a szégyent,
Tízezer kéz vagyunk
Kevesebb, amelyek dolgoznának.

Hányan vagyunk az egész országban?
Elnökünk vére
keményebben fog ütni, mint a bombák és a géppisz-
tolyok
Ütni fog a mi öklünk!

Milyen nehéz énekelni,
Amikor a rettegről kell énekelni!
A rémület, amelyet meg kell élnünk,
Amibe belehalunk, a rémület.
Látni magamat sokak között,
A végtelen megannyi pillanata
Ebben a csendben és sikoltásban
Ér véget ez a dal.
Az, amit látok, sohasem láttam még,
Azt, amit éreztem, és amit érzek
Életre kelti a pillanatot,
Életre kelti a pillanatot.

Milyen nehéz énekelni,
Amikor a rettegről kell énekelni!
Ah, milyen nehéz énekelni,
Ah, milyen nehéz énekelni.

Victor Jara testét a katonák először tömegsírba
vetették. Egy férfi azonban felismerte az énekest,
és titokban eltemette. Sírja ma a General de Santi-
ago temetőben található, sírkövén a „A győzelem-
ig” (*Hasta la victoria*) felirattal, és friss virágokkal.
Nevét sohasem sikerült eltörölni, még ha Pinochet
diktatúrája alatt üldözték is azt, aki bármilyen em-
léket őrzött az énekesről. Nemzeti emlékére 2003-
ban átkeresztelték a Chile Nemzeti Stadiont Vic-
tor Jara Stadionná, és a világon szerte mindenhol
ismerik nevét, Latin-Amerika más országaiban is
éneklék dalait. A mapucsék számára Victor Jara da-
lai ugyanúgy a kollektív emlékezet életre keltései,
közösségük összefogásának jelképei.

A U2 zenekar a *One Tree Hill* (*Magányos fa
dombja*) című dalban emlékezik meg Viktor Jaráról:

„And in the world a heart of darkness
A fire zone
Where poets speak their heart
Then bleed for it
Jara sang, his song a weapon
In the hands of love
You know his blood still cries
From the ground”

„És a világunk egy sötét szív
Egy tűzövezet
Ahol a költők a szívükből beszélnek
És elvéreznek
Jara dalolt, a dala fegyver
Szerető kezekben
Tudod, a vére még kiált
A föld alól”.

Victor Jarával majdnem egy időben (1973.
szeptember 23-án) vesztette életét nem tisztázott
körülmények között az irodalmi Nobel-díjas költő,
Pablo Neruda is, aki nagy hatást gyakorolt a Nueva
Canción újhullám zenészeire, és aki szintén az Al-
lende-kormány elkötelezett híve volt. Az akkori hí-
rek szerint szívinfarktusban halt meg a rákbetegsége
alatt amúgy is kórházban fekvő költő. Mások szerint
viszont a frissen hatalomra kerülő Pinochet emberei
végezhettek vele hasonló okból, mint Jarával, meg-
előzve, hogy külföldre menekülve ellenállást szer-
vezhessen. Pár éve már exhumálták Pablo Neruda

testét, de nem találtak mérgezésre utaló nyomot, most viszont a chilei Belügyminisztérium emberjogi ügyekért felelős osztálya megbízásával újból elvégeznék a vizsgálatot más mérgező anyagokra tesztelve, a költő egykori sofőrjének gyilkosságára utaló tanúvallomása alapján.

A törvényen kívüli elítélések, kivégzések, a kínvallatások és rejtélyes eltűnések fenyegetése elől a Nueva Canción Chile mozgalom tagjai menekülésre kényszerültek. Isabel Parra Argentínában, majd Franciaországban, Patricio Manns Kubában telepedett le. A Quilapayún zenekar Franciaországban kapott menekültjogot, az Illapu (kecsua nyelven: villám) pedig először Franciaországban, majd Mexikóban keresett menedéket. Az Inti-Ilumani (kecsua nyelven: Aymara Illumani-ról jövő nap) az 1973-as puccs ideje alatt éppen európai turnén vett részt, ahonnan tagjai nem tudtak hazatérni. Olaszországban telepedtek le, onnan erősítették a chilei demokrácia feltámadását. Dalszövegeiket Chilében széles körben terjesztették – titokban.

A milicista uralom szorítása a '80-as végén kezdett lazulni. Szabaddá vált a gyülekezés, enyhült a sajtócenzúra, és megkezdődött a gazdaság szabadpiacra átállása. Pinochet visszaállította a népszavazást, így 1988-ban a nép leváltotta, ő pedig a következő évben békés keretek között átadta a hatalmat Patricio Aylwin megválasztott elnöknek, úgy, hogy közben a hadsereg élén maradt egészen 1998-ig. Ez azért volt lehetséges, mert az 1980-as diktatórikus alkotmány, amelyet ő alkotott, a katonaságnak különleges privilégium biztosított. Ennek köszönhetően Pinochetet soha nem sikerült bíróság elé állítani, mivel ahhoz mentelmi jogának felfüggesztésére lett volna szükség, ezt pedig az alkotmány nem tette lehetővé. Az Amnesty hiába gyűjtött össze képekkel illusztrált bizonyítékokat a diktátor ellen, hiába veték fel a kapcsolatot az áldozatok családtagjaival, Pinochet sohasem felelt bűneiért. 2006-ban halt meg szívrohamban a santiagoói katonai kórházban. Halálhírére ezrek vonultak utcára ünnepelni. Az 1973 és 1988 között elkövetett gyilkosságokért, kínzásokért végül Pinochet kémfőnöke, Manuel Contreras felelt, aki több, mint 500 (529) év börtönbüntetést kapott. Ennek első nyolc évét még így is luxus körülmények között, tenispályával és medencével felszerelt fogdában töltötte. Végül társadalmi nyomásnak köszönhetően valódi börtönbe került, ahol két év fogság után, 2015-ben halt meg.

A diktatúra egykori támogatói, volt rendőrök, katonák továbbra is a városban élnek. Alberto Gamboa újságíró arról is beszámolt, hogy koráb-

bi fogva tartói ma, mintha mi sem történt volna, szívélyesen üdvözlik őt. Egy másik példa Michelle Bachelet ex-elnöknővel kapcsolatos. Édesapját, aki a chilei légierőnél szolgált, szintén megkínózták és megölték Pinochet emberei azon a katonai akadémián, melynek igazgatója a 2013-as választásokon ellenfeleként induló Evelyn Matthei politikusnő apja volt. Michelle Bachelet családja a mai napig nem tett feljelentést az akadémia egykori igazgatója és ex-parancsnoka ellen, sőt hivatalos találkozó alkalmával az elnöknő üdvözölte őt, és „Fernando bácsinak” szólította.

A politikai légkör javulásával, a demokratizmus visszaállítását követően hazatértek a száműzött művészek és zenekarok. Az Allende-kormány véődőszárnya alatt kibontakozó Illapu zenekar tagjai 1988-ban költöztek vissza Chilébe. Legismertebb albumuk, amelyet 1991-ben jelentettek meg *Vuelvo amor... vuelvo vida* címmel, platinalemezz lett, és ezen szerepel visszatérésükről szóló daluk, a *Vuelvo para vivir*.

Illapu – Vuelvo para vivir (1991)

*Vuelvo a casa, vuelvo compañera.
Vuelvo mar, montaña, vuelvo puerto.
Vuelvo sur, saludo mi desierto.
Vuelvo a renacer, amado pueblo.*

*Vuelvo, amor vuelvo. A saciar mi sed de ti
Vuelvo, vida vuelvo, a vivir en ti país.
Traigo en mi equipaje del destierro,
Amistad fraterna de otros suelos.
Atrás dejo penas y desvelos,
Vuelvo por vivir de nuevo entero.*

*Vuelvo, amor vuelvo. A saciar mi sed de ti.
Vuelvo, vida vuelvo, a vivir en ti país.
Olvidar por júbilo no quiero,
El amor de miles que estuvieron
Pido claridad por los misterios,
Olvidar es triste desconsuelo.
Vuelvo, amor vuelvo. A saciar mi sed de ti.
Vuelvo, vida vuelvo, a vivir en ti país.*

*Bajo el rostro nuevo de cemento,
Vive el mismo pueblo de hace tiempo,
Esperando siguen los hambrientos,
Más justicia, menos monumentos.*

*Vuelvo, amor vuelvo. A saciar mi sed de ti.
Vuelvo, vida vuelvo, a vivir en ti país.*

Illapu – Hazatérek (1991)

*Hazatérek, visszatérek barátom,
visszatérek tenger, hegyek, visszatérek kikötő,
visszatérek délvidék, köszöntelek sivatagom,
visszatérek, hogy újrászülessek, szeretett emberek.*

*Visszatérek szerelem, visszatérek. Még mindig rád
szomjazom
Visszatérek, élet, visszatérek, hogy hazádban éljek.*

*Magammal hoztam bőröndöm a száműzetésből,
Más földeken élő testvérbarátaimtól,
Hátrahagyok fájdalmat és álmatlan éjszakát,
visszatérek, hogy teljes életet éljek.*

*Visszatérek szerelem, visszatérek. Még mindig rád
szomjazom
Visszatérek, élet, visszatérek, hogy hazádban éljek.*

*Minden örömmel együtt, mégsem akarok felejteni,
Ezrek szerelme, amelyet csak egyszer élnek,
A láthatatlanság titkát szeretném,
A szomorú vigasztalanságot elfelejteni.*

*Visszatérek szerelem, visszatérek. Még mindig rád
szomjazom
Visszatérek, élet, visszatérek, hogy hazádban éljek.*

*Az új betonarc alatt,
Ott élnek ugyanazok az emberek, mint korábban,
Az éhezők még mindig várnak.
Több igazságra, kevesebb műemlékre.*

*Visszatérek szerelem, visszatérek. Még mindig rád
szomjazom
Visszatérek, élet, visszatérek, hogy hazádban éljek.*

A turné közben külföldön ragadt Inti-Ilumani zenekar, melynek *Venceremos (Győzni fogunk)* című száma nagy népszerűségnek örvendett az Allende-kormány idején, 1988-ban kezdett turnékat szervezni Chilébe. A tagok jelentős részt vállaltak az akkori népszavazás szervezésében, és a chilei kultúra ismeretének terjesztésében külföldön. Szívszorító dalukat, a *Vuelvo (Visszatérek)* című számot még jóval korábban, hazatérésük előtt írták.

Inti-Ilumani – Vuelvo (1979)

*Con cenizas, con desgarros,
con nuestra altiva impaciencia,
con una honesta conciencia,
con enfado, con sospecha,
con activa certidumbre
pongo el pie en mi país,
y en lugar de sollozar,
de moler mi pena al viento,
abro el ojo y su mirar
y contengo el descontento.*

*Vuelvo hermoso, vuelvo tierno,
vuelvo con mi espera dura,
vuelvo con mis armaduras,
con mi espada, mi desvelo,
mi tajante desconsuelo,
mi presagio, mi dulzura.
Vuelvo con mi amor espeso,
vuelvo en alma y vuelvo en hueso
a encontrar la patria pura
al fin del último beso.
Vuelvo al fin sin humillarme,
sin pedir perdón ni olvido.
Nunca el hombre está vencido:
su derrota es siempre breve,
un estímulo que mueve
la vocación de su guerra,
pues la raza que destierra
y la raza que recibe
le dirán al fin que él vive
dolores de toda tierra.*

*Vuelvo hermoso, vuelvo tierno,
vuelvo con mi espera dura,
vuelvo con mis armaduras,
con mi espada, mi desvelo,
mi tajante desconsuelo,
mi presagio, mi dulzura.
Vuelvo con mi amor espeso,
vuelvo en alma y vuelvo en hueso
a encontrar la patria pura
al fin del último beso.*

Inti-Ilumani – Visszatérek (1979)

*Hamuval, göggel,
Büszke türelmetlenséggel,
Őszinte lelkiismerettel,
Haraggal, gyanúval,
Élő bizonyossággal,*

*Lépek be hazámba,
És ahelyett, hogy zokognék,
Abhelyett, hogy fájdalommal szélbe kiáltanám,
Kinyitom szemem és szétnézek,
És magamba tartom elégedetlenségem.*

*Visszatérek, gyönyörűség, visszatérek kedves,
Visszatérek várakozó reménnyel,
Visszatérek fegyveremmel,
Kardommal, bánatommal,
Éles fájdalommal,
Előérzetemmel, gyengédségemmel.
Visszatérek nagy szerelemmel,
Visszatérek lélekben és visszatérek testbe,
Hogy megleljem az igaz hazát
Az utolsó csók végén.*

*Végül visszatérek megaláztatás nélkül,
Mégbocsátás, felejtés nélkül,
Az ember sohasem bukik el,
Veresége mindig rövid idő,
Az ösztönzés, amely beindul,
A harcra készítés,
És a verseny, hogy elűzze,
Végül azt fogja mondani, hogy megéli
Az egész föld fájdalmát.*

*Visszatérek, gyönyörűség, visszatérek kedves,
Visszatérek várakozó reménnyel,
Visszatérek fegyveremmel,
Kardommal, bánatommal,
Éles fájdalommal,
Előérzetemmel, gyengédségemmel.
Visszatérek nagy szerelemmel,
Visszatérek lélekben és visszatérek testbe,
Hogy megleljem az igaz hazát
Az utolsó csók végén.*

Isabel Parra és Patricio Manns is hazatért. Isabel folytatta népzenei karrierjét, több album kiadása fűződik nevéhez, 2005-ben a Festival de Viña rendezvényen *Cuecas al sol* című számával a folklór kategória nyerteseként kapott elismerő díjat. Patricio Manns, a chilei ellenállási mozgalom szószólója, aki Kubában is diktatúraellenes számokat komponált, 1990-ben tért vissza Santiago de Chilebe egy turné keretében. Elsőként elénekelt dala, *Amikor a Hazámra Emlékezem (Cuando Me Acuerdo de Mi País)* óriási sikert aratott. Ugyanebben az évben az Amnesty rendezett egy nagyszabású koncertet 1990. október 12-án, abban a Nemzeti Stadionban, ahol annyi embert kivégeztek és megkínóztak.

A fesztivál a diktatúra áldozatainak megemlékezését szolgálta, és 85.000 néző előtt meghívott díszvendégként Sting előadta az *Egyedül Táncolnak (Ellas Danzan Solas)* című dalt. A színpadra felvonultak olyan asszonyok, akiknek a gyermeke vagy férje eltűnt a diktatúra alatt, kezükben „Hol vannak?” (¿Donde están?) feliratú táblával. A tömeg közben tapsolt, és azt kiáltotta egy hangként, egy nemzetként: „Chile!”.

Sting – Ellas danzan solas (1990)

*Por que estan aqui, danzando solas?
Por que hay tristeza en sus miradas?
Hay soldados tambien
Ignoran su dolor
Porque desprecian el amor
Danzan con los muertos
Los que ya no estan
Amores invisibles
No dejan de danzar
Danzan con sus padres
Sus ninos tambien
Y con sus esposos
En soledad, en soledad
Yo las vi, en silencio gritar
No hay otra manera de protestar
Si dijeran algo mas
Solo un poco mas
Otra mujer seria torturada
Con seguridad
Danzan con los muertos
Los que ya no estan
Amores invisibles
No dejan de danzar
Danzan con sus padres
Sus ninos tambien
Y con sus esposos
En soledad, en soledad*

*Un dia danzaremos
Sobre sus tumbas, libres
Un dia cantaremos
Al danzar
Un dia danzaremos
Sobre sus tumbas, libres
Un dia cantaremos
Al danzar
Ellas danzan con los desaparecidos
Danzan con los muertos
Danzan con amores invisibles
Con silenciosa angustia*

Danzan con sus padres
Con sus hijos
Con sus esposos
Ellas danzan solas
Danzan solas
Hey Mr. Pinochet
Su siembra huele mal
Y ese dinero que recibe
Pronto se terminara
No podra comprar mas armas
Ni a sus verdugos pagar
Imagine a su madre
Danzando siempre en soledad
Danzan con los muertos
Los que ya no estan
Amores invisibles
No dejan de danzar
Danzan con sus padres
Sus ninos tambien
Y con sus esposos

En soledad, en soledad

Un dia danzaremos
Sobre sus tumbas, libres
Un dia cantaremos
Al danzar
Un dia danzaremos
Sobre sus tumbas, libres
Un dia cantaremos

Al danzar
Al danzar

Sting – Egyedül táncolnak (1990)

Miért táncolnak magukban itt a nők?
Miért van szomorúság a szemükben?
Miért vannak itt a katonák,
Arcuk megkövülten, mint a kő?
Nem látom mi az, amit néznek
Táncolnak az eltűnttel
Táncolnak a halottal
Táncolnak a láthatatlanokkal
Kínjuk kimondhatatlan...
Táncolnak az apjukkal
Táncolnak a fiaikkal
Táncolnak a férjeikkel
Egyedül táncolnak, egyedül táncolnak...

Ez az egyetlen megengedett dolog, amivel tiltakozni tudnak

Láttam néma arcuk oly hangosan sikolt
Ha kimondanák a szavakat, ők is az eltűntek között lennének.

Egy másik asszony a kínzó padon, mi mást tehetnek
Táncolnak az eltűnttel
Táncolnak a halottal
Táncolnak a láthatatlanokkal
Kínjuk kimondhatatlan
Táncolnak az apjukkal
Táncolnak a fiaikkal
Táncolnak a férjeikkel
Egyedül táncolnak, egyedül táncolnak...

Egy nap majd táncolni fogunk a sírjaiknál
Egy nap majd megénekeljük a szabadságunk
Egy nap majd nevetni és táncolni fogunk örömmükben

Egy nap majd táncolni fogunk a sírjaiknál
Egy nap majd megénekeljük a szabadságunk
Egy nap majd nevetni és táncolni fogunk örömmükben

Táncolnak az eltűnttel
Táncolnak a halottal
Táncolnak a láthatatlanokkal
Kínjuk kimondhatatlan
Táncolnak az apjukkal
Táncolnak a fiaikkal
Táncolnak a férjeikkel
Egyedül táncolnak, egyedül táncolnak...

Hé, Pinochet úr,
Lenyelted a keserű növényt
A külföldi pénzt, amely támogat téged.
Egy nap kifogysz a pénzből
Nincs több pénz a fegyvereidhez
Nincs több pénz a kínzásaidhoz
Gondolnál a saját édesanyádra,
Aki táncol az ő láthatatlan fiával.

Táncolnak az eltűnttel
Táncolnak a halottal
Táncolnak a láthatatlanokkal
Kínjuk kimondhatatlan
Táncolnak az apjukkal
Táncolnak a fiaikkal
Táncolnak a férjeikkel
Egyedül táncolnak, egyedül táncolnak...

A katonai diktatúra alatt 3225 embert öltek meg vagy tüntettek el, és 37.000 embert kínoztak meg. Ezek után mi elé nézett az ország, milyen irányba indult el? Mi a nemzet elképzelése az országról, milyen a nemzetvíziója, és hogyan képzelel el a jövőt?

A hazatérések után megkezdődött az ország helyreállítása lelkiileg és politikailag. A lelki sérelmek feloldására, gyógyítására azonban nincsen bevált recept. A Pinochet-időszak alatt elkövetett emberiség elleni bűncselekmények bizonyos hányada a mai napig lezáratlan ügy. Hogy egy nép hogyan tudja feldolgozni a múlt tragédiáját, láttuk, hogy a zene, a művészet nagy segítségre lehet. Erre egy újabb példa az a nemrégiben megjelent *Egy medve története (Historia de un Oso)* című, Gabriel Osorio filmrendező animációs filmje. A 2016-ban Oscar-díjat nyert produkció a Pinochet-rezim alatt eltűnt vagy száműzött emberi sorsokat idézi fel. Egy cirkuszi medve visszaemlékezését látjuk arról, hogyan szakították el a családjától ismeretlen, egyszerű alakok. A film egyfajta társadalmi diskurzust indított el, és mivel nagyon sokan még a mai napig nem tudták feldolgozni a történeteket, gyógyító hatásúnak vélik, ha végre kibeszélhetik magukból sérelmeiket.

Az ország politikai rendeződése alatt a diktatúrától a demokratikus normák felé irányuló, szabad piacgazdaság kiépítését értjük. A legutóbbi választáson az emberek újra a bal- és jobbközép koalíciója mellett foglalt állást, és úgy tűnik, az állami reformok terén haladás figyelhető meg. A cél egy olyan ország kiépítése, ahol a többségi elv érvényesül, és az emberek a gazdasági nyereségből igazságosabb elosztás szerint részesülnek, nem „komaság” alapján. Az 1980-ban elfogadott diktatórikus alkotmány – amely eddig akadályozta a demokrácia végső kiteljesedését – átírásra kerül. Ezt nevezik „Chile Magna Carta”-jának. Michelle Bachelet korábbi nyilatkozata szerint a jövőben azt szeretnék, ha minden állampolgár részt venne az alkotmányozásban, és elmondanák véleményüket Chile jövőjéről. Nyilvánvalóan a korábbi, Pinochet előtti szocialista időszak eszméihez nem lehet visszatérni, a nacionalizmus vagy a hazafiság eszméjét elsöpri a globalizáció megállíthatatlan terjedése. Chile mindig is megmarad multikulturális államnak, de talán pont emiatt szeretik annyira a bevándorlók, és tartják élő országnak.

Visszatérve a mapucsek jogaihoz, megerősítjük az elmúlt években láthatunk pozitív példát is. Több városban iskolákat létesítettek és a nyelvüket

oktatják. Néhányuk kormányzati pozícióhoz jutott, és 2006 óta Chile 38 szenátora és 120 képviselője közül egy mapucse etnikumú lehet. Ezenkívül mapucse képviselői szervezetek csatlakoztak a Képviselőlet Nélküli Népek és Nemzetek Egyesületéhez, hogy közbenjárásukkal hatást gyakoroljanak és érvényesítsék jogukat. A kulturált keretek között zajló közösségi szerveződések, a nemzeti eszméket megéneklő dalok és a nemzetközi szervezetek kiáltása együttesen feltehetőleg eljut majd a legfelsőbb körökbe, és reméljük, hogy felismerik országuk örökségének értékeit, és megvédik azt, mielőtt társadalmi mozgósításra szorulnának.

Felhasznált irodalom

- Anderson, Benedict 1991 *Imagined Communities*. Verso, London – New York.
- Hanák Péter 1997 A nemzeti identitás konstrukciója és problémái. *Múlt és Jövő*, 9. 2:4-7.
- Gellner, Ernest 1983 *Nations and Nationalism*. Cornell University Press, Ithaca – London.
- Lomnitz, Larissa Adler 1991 *Chile's Middle Class: A Struggle for Survival in the Face of Neoliberalism*. Lynne Rienner Publishers Inc., Boulder.
- Lomnitz, Larissa Adler 2008 „Komaság”. Kölcsönös szívességek rendszere a chilei városi középosztályban. Fordította: Bartha Attila. In Letenyei László szerk. *Tanulmányok az Andokról*. TeTT könyvek. TeTT Könyvkiadó, Budapest, 233-248.
- Niedermüller Péter 2002 Der Mythos der Nationalkultur die symbolischen Dimensionen des Nationalen. In A.Gergely András szerk. *A nemzet antropológiája*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2-22.
- Smith, Anthony D. 1991 *National Identity*. Pinguin Books, London.
- Schwab, Klaus ed. 2009 *Global Competitiveness Report 2009–2010*. World Economic Forum, Geneva, Switzerland. http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2009-10.pdf
- Schwab, Klaus ed. 2015 *Global Competitiveness Report 2015–2016*. World Economic Forum, Geneva, Switzerland. http://www3.weforum.org/docs/gcr/2015-2016/Global_Competitiveness_Report_2015-2016.pdf

Solimano, Andrés 2014 *Chile and the Neoliberal Trap: The Post-Pinochet Era*. Cambridge University Press, Cambridge. 2014.

Újságcikkek:

Bachelet: „Están invitados a plantear como imaginan el Chile del futuro”. *Actualidad Deportes Noticias*, 2016.04.12. www.adnradio.cl

Chiguayhue, La agitada zona donde murió el comunero Melinao. *La Segunda*, 2013.08.08. www.lasegunda.com

Csillag Péter 2008: Ne legyen vér a fűvön. *Nemzeti Sport*, 2008.11.08 www.nemzetisport.hu

Dalaival hódított a chilei katonai puccs mártírja. *Múlt-kor*, 2012.04.20. www.mult-kor.hu

Deák Alexandra 2016 Oscar-díjas filmet ihletett a Pinochet-diktatúra. *Kitekintő*, 2016.03.14. www.kitekinto.hu

Gál Jolán 2016 A korrupció is hátráltatja latin-amerikai növekedést. *Kitekintő*, 2016.02.16. www.kitekinto.hu

Gumhert Dóra 2014 Chile: megújulnak a terror-ellenes intézkedések a hétfői merénylet miatt. *Kitekintő*, 2014.09.11. www.kitekinto.hu

Nagy Barnabás 2013 A Pinochet-diktatúra negyvenedik évfordulójára. *HVG*, 2013.08.14. www.hvg.hu

Nagy Barnabás 2013 40 éve történt a Pinochet-puccs. *HVG*, 2013.09.11. www.hvg.hu

Nagy Barnabás 2015 500 éves börtönbüntetése alatt meghalt Pinochet rettegett kémfőnöke. *HVG*, 2015.08.08. www.hvg.hu

Osztrovszky Edina 2014 Magyar sziget Chilében. *Kitekintő*, 2014.11.22. www.kitekinto.hu

Fotó: Kerti Borbála